

PROBLÉM TVORENIA OBJEKTÍVNYCH ŠTRUKTÚR

VÁCLAV ČERNÍK, Katedra logiky, Filozofická fakulta UK, Bratislava

ČERNÍK, V., The Problem of Creation of Objective Structures. *Filozofia* 2, 1977. No 2, p. 173—177.

Structuralism cannot solve its extreme problem — the process of the creation of objective structures. Marxism solves this problem by introducing the notion of genetic structure and by elaborating the structural-genetic proceedings (the logical and historical methods).

Vo svojom diskusnom príspevku sa chcem sústrediť len na jeden úzky problém, a to na *pojem genetickej štruktúry*. Tento problém som si nevybral náhodne. Keď totiž chceme urobiť dôslednú gnozeologickú kritiku nejakého systému, musíme nájsť taký — pokiaľ možno kľúčový — problém, ktorý patrí do daného systému, ale nie je riešiteľný jeho vlastnými prostriedkami. Taký prístup je dôležitý pre pochopenie hraníc daného systému, hraníc, za ktorými sa môže z niečoho prevažne pozitívneho zmeniť na niečo prevažne negatívne. Domnievam sa, že v prípade štrukturalizmu je takým hraničným problémom otázka tvorenia objektívnych štruktúr, respektíve otázka, ako možno v lone jednej štruktúry odhaliť zárodoky novej štruktúry budúceho, ešte neexistujúceho systému.

Štrukturalizmus je filozoficko-metodologický prúd v špeciálnych vedách a vo filozofii, ktorý centralizuje kategoriálny aparát vied okolo kategórie štruktúry a preferuje ako základné metodologické direktívy direktívu štruktúrno-funkcionálnej a štruktúrno-systémovej analýzy. Štruktúrno-funkcionálna a štruktúrno-systémová analýza relatívne stačí pri analýze nemenných štruktúr uzavretých systémov. Štrukturalizmus, absolutizujúci dané metódy, môže mať preto určité pozitívne výsledky tam, kde ide o rozbor *nemenných štruktúr*. Dokladom toho sú napríklad niektoré pozitívne výsledky lingvistického štrukturalizmu, ktoré sa tu už spomínali. Pri analýze vývinových procesov, tam, kde máme zobraziť tvorenie štruktúry, proces kvalitatívnej premeny jednej štruktúry na druhú, začína štrukturalizmus ako absolutizácia štruktúrno-funkcionálnych a štruktúrno-systémových postupov brzdiť proces poznania. Jeho metodologická funkcia sa vyčerpáva a do popredia sa začína vysúvať jeho obmedzená ideologická podstata. Štrukturalizmus ako absolutizácia metód analýzy nemenných štruktúr, t. j. ako *ideológia* objektívne vyjadruje záujmy tých spoločenských tried a vrstiev, ktoré nie sú zainteresované na revolučnej prestavbe spoločnosti.

Štrukturalizmus skutočne alebo vôbec neformuluje problém tvorenia objektívnych štruktúr, alebo tam, kde je prinútený si taký problém postaviť, nenachádza jeho uspokojivé riešenie. V štrukturalizme na

daný problém nachádzame, ako na to poukázal J. Piaget, iba tri možné odpovede: štruktúry sú podľa neho buď vrodené, buď sa bezpríčinne vynárajú, alebo sa konštruujú. Keď odmietneme prvé dve hľadiská ako odporujúce charakteru vedy, zostáva iba *konštrukcia*. Lenže konštruovať možno iba štruktúry nášho poznania. Keď nejaká poznávacia štruktúra odporuje skutočnosti, alebo neplní ciele, pre ktoré sme ju vytvorili, konštruujeme nové poznávacie štruktúry. Pritom stará poznávacia štruktúra sa môže zachovať ako abstraktný obsah či obsahová forma novej poznávacej štruktúry. Tento problém konštrukcie poznávacích štruktúr rozpracoval J. Piaget, ktorý však už, na rozdiel od štrukturalizmu, podriaďuje štruktúrnú analýzu genetickému prístupu.

Ako je to však s problémom tvorenia objektívnych štruktúr, napríklad s otázkou vzniku ekonomickej štruktúry alebo štruktúry biologického druhu či štruktúry elektrónu? Ak sa nechceme dostať na pozície fideizmu, nemôžeme pripustiť existenciu nejakého transcendentálneho subjektu, ktorý by sa zaoberal konštruovaním objektívnych štruktúr. Štruktúru práve tak ako zákon nemožno *vkonštruovať* do objektívnej skutočnosti. Treba ju naopak z tejto skutočnosti *vypodiť*. Iba na základe poznaného zákona, poznanej štruktúry možno pretvárať objektívnu skutočnosť v cieľavedomej ľudskej činnosti.

Prvým predpokladom riešenia problému tvorenia objektívnych štruktúr je ich pochopenie ako *genetických štruktúr*. Genetickou štruktúrou chápeme historicky vzniknutý systém vzťahov (K. Marx), príp. *historicky vzniknutý systém zákonov*. Genetická štruktúra ako historicky vzniknutý systém zákonov nemôže byť ničím iným ako *systémom historických čiže vývinových zákonov*. Historický (vývinový) zákon je zákon regulujúci proces vzniku, fungovania, vývinu a zániku určitého organického systému (V. I. Lenin). Organický systém je historicky konkrétny celok, ktorý zabezpečuje rozšírenú reprodukciu svojich základných podmienok. Proces reprodukcie má *cyklický* charakter a proces rozšírenej reprodukcie má navyše aj určitú *smer*. Vývinový zákon ako forma rozšírenej reprodukcie organického systému preto združuje vlastnosti *cyklického* a *smerového* zákona. Je súčasne zákonom jeho *fungovania* i jeho vnútornou *genézou*, historickou tendenciou. *Genetická štruktúra je historicky vzniknutý systém vývinových zákonov*. Ako historicky vzniknutý systém vývinových zákonov má súčasne synchronný i diachrónny charakter. Logickou analýzou genetickej štruktúry môžeme odhaliť históriu jej vzniku.

Teda k tomu, aby sme mohli vôbec pristúpiť k riešeniu problému tvorenia objektívnych štruktúr, potrebujeme pojem genetickej štruktúry a k pochopeniu toho, čo je genetická štruktúra, je nevyhnutný pojem vývinového zákona; musíme teda pochopiť samu *historickosť zákona*. Historizmus, ktorého podstata spočíva v uznaní a v pochopení historickosti zákona, nazývame *konkrétnym historizmom* a odlišujeme ho od *abstraktného historizmu*, ktorý uznával iba historickosť prejavov

nemenného zákona a ktorý bol predmetom oprávnenej kritiky zo strany štrukturalizmu. Poznáme iba jeden konkrétny, dôsledný historizmus — marxizmus-leninizmus. Ústredný, kľúčový problém štrukturalizmu, problém tvorenia objektívnych štruktúr možno teda riešiť *iba z pozícií dôsledného marxistického historizmu*. Z hľadiska buržoáznej filozofie a metodológie vied sa tento záver zdá byť absurdným a paradoxným, pretože vnútri buržoáznych filozoficko-metodologických koncepcií pretrváva striktná dichotómia štrukturalizmu a abstraktného historizmu. Ide o dichotómiu vyplývajúcu z neschopnosti riešiť dichotómiu zákona a podmienok. Obidva vylučujúce sa smery de facto vyrastajú z jedného chybného predpokladu: stavajú proti sebe štruktúru a genézu, nemenný zákon a meniace sa formy jeho prejavu. Ibaže jeden z nich zdôrazňuje nemennú štruktúru proti historickým zmenám jej javových foriem a druhý historickosť javových foriem proti nemennej štruktúre.

Marxistický historizmus prekonáva obidva smery okrem iného práve zavedením pojmu genetickej štruktúry a *rozpracovaním štruktúrno-genetických postupov*. Rozpracúva sa ako *metodologický princíp výstavby explanačných teórií*. Existujú dve základné metódy výstavby explanačných teórií, ktoré sú založené na princípe marxistického historizmu: *logická metóda* a *historická metóda*. Marxova *logická metóda*, známa tiež pod názvom „postup od abstraktného ku konkrétnemu“, je štruktúrno-genetickým postupom. Spočíva v jednote dvoch základných krokov: v predbežnej redukcii vyvinutej štruktúry na jej zárodočnú formu, ktorá je logicky a historicky prvotná, a v postupnom vyvíjaní jednotlivých vrstiev danej štruktúry z tejto „bunky“ a z určitých špecifických podmienok. Marxova *historická metóda* je metóda teoretického myslenia v oblasti historických vied. Je rozvinutím Marxovej logickej metódy na prípad dejín, v ktorých jeden organický systém predchádza druhý a kde teda ide o myšlienkovú rekonštrukciu kvalitatívnej premeny genetických štruktúr. Marxova *historická metóda* je jednotou dvoch základných krokov: logickej retrospektívy (Marxov anatomický kľúč k dejinám) a historickej genézy. Kým *logická metóda* pracuje s „*ideálne stredným typom*“ (V. I. Lenin) objektu a postupuje od všeobecného typu objektu k jeho empirickým formám, *historická metóda* pracuje s *typickým objektom* a postupuje od typického k netypickému. Rozpracovanie týchto metód je významným prínosom marxizmu do oblasti všeobecnej metodológie vied.

Neschopnosť štrukturalizmu vyriešiť problém tvorenia objektívnych štruktúr a riešenie daného problému v marxistickej dialektike jasne dokumentuje metodologickú prevahu marxistickej dialektiky nad štrukturalizmom. Stotožňovať marxizmus so štrukturalizmom, či už statickým, genetickým alebo tzv. metodologickým je preto neoprávnené a chybné. Tvrdiť, že marxizmus je štrukturalizmus, znamená tvrdiť, že marxizmus centralizuje kategóriálny systém vied okolo kategórie štruktúry a že absolutizuje analýzu nemenných štruktúr. Také tvrdenie jed-

noducho nezodpovedá skutočnosti. Marxistická filozofia centralizuje kategoriálny systém vied okolo kategórie dialektického rozporu, hodnotí štruktúrno-funkcionálnu a štruktúrno-systémovú analýzu podľa ich *skutočného* miesta, ktoré zaujímajú vo všeobecnej metodológii vied a rozpracúva štruktúrno-genetické a historicko-genetické postupy, potrebné k teoretickému zobrazeniu vývinových procesov. Redukovať dialektiku na štrukturalizmus znamená poprieť dialektiku ako návod revolučno-praktickej činnosti. A v tom je aj podstata *ideologického* sporu medzi marxizmom a štrukturalizmom.

ПРОБЛЕМА САМООБРАЗОВАНИЯ ОБЪЕКТИВНЫХ СТРУКТУР

Вацлав Черник

Структурализм представляет собой философско-методологическое течение в частных науках и философии, которое централизует категориальную систему наук вокруг категории структуры, предпочитая в качестве доминантных методов анализа неизменных структур. В качестве идеологии структурализм выражает интересы тех общественных классов и слоев, которые не заинтересованы в революционном преобразовании общества.

Пограничной проблемой структурализма является проблема самообразования объективных структур и их качественного изменения. Марксизм решает данную проблему путем введения понятия генетической структуры—исторически сложившейся системы отношений (законов). Понятие генетической структуры можно понять лишь на основе понятия исторического (закона развития) закона. Иначе говоря, пограничную проблему структурализма можно решить лишь на основе последовательного, марксистского историзма. Марксистский историзм разрабатывается как методологический принцип построения теорий объяснения: как логический метод (структурно-генетический прием) и как исторический метод (теоретическое изображение качественного изменения генетических структур).

Сводить марксистскую диалектику к структурализму — значит отрицать диалектику как руководство к революционно-практической деятельности. В этом и заключается суть идеологического спора между марксизмом и структурализмом.

DAS PROBLEM DER BILDUNG OBJEKTIVER STRUKTUREN

Václav Černík

Der Strukturalismus ist eine philosophisch-methodologische Strömung, die um die Kategorie der Struktur ein kategoriales System der Wissenschaften zentralisiert und Analysen unwandelbarer Strukturen als dominante Methode bevorzugt. Als Ideologie ist er Ausdruck der Interessen jener Klassen und Schichten, die an einer revolutionären Umwandlung der Gesellschaft nicht interessiert sind.

Ein Grenzproblem des Strukturalismus ist das Problem der Bildung objektiver Strukturen und ihrer qualitativen Veränderung. Vom Marxismus wird dieses Problem durch Einführung des Begriffs genetischer Strukturen—historisch entstandener

Systeme von Verhältnissen (Gesetzen) gelöst. Der Begriff der genetischen Struktur kann nur aufgrund des Begriffs des historischen (Entwicklungs) Gesetzes erklärt werden. Mit anderen Worten, das Grenzproblem des Strukturalismus kann nur aufgrund eines konsequenten, marxistischen Historismus gelöst werden. Der marxistische Historismus wird als methodologisches Prinzip zur Bildung von Explanations-theorien ausgearbeitet: als logische Methode (strukturell-genetischer Vorgang) und als historische Methode (theoretische Abbildung qualitativer Veränderungen genetischer Strukturen). Die marxistische Dialektik auf den Strukturalismus zu reduzieren bedeutet die Dialektik als eine Anweisung zur revolutionären praktischen Tätigkeit zu leugnen. Darin liegt auch das Wesen des ideologischen Streites zwischen Marxismus und Strukturalismus.